

NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNE W ROSJI

Przedstawiony w trylogii Zwiagincewa obraz społeczeństwa rosyjskiego ukazuje ogromne różnice klasowe. Współczesne społeczeństwo Rosji jest silnie rozwarstwione, a różnice między poszczególnymi grupami społecznymi są bardzo znaczące. Przyjrzyjmy się zatem bohaterom *Eleny* i *Niemilości* z perspektywy ich usytuowania w hierarchii społecznej. Ich pozycję społeczną wyznaczają przede wszystkim możliwości finansowe, które w nowej sytuacji Rosji, kapitalistycznej i rynkowej, stały się podstawą przynależności klasowej.

W *Elenie* rosyjskie społeczeństwo klasowe ukazane zostało bardzo szeroko, poznajemy bowiem trzy klasy społeczne. Przedstawicielem klasy bogatej i uprzywilejowanej jest Władimir, zamieszkujący apartament z widokiem na Moskwę, usytuowany na ostatnim piętrze nowoczesnego budynku w centrum miasta. W hallu mieszkańców wita i żegna konsjerż, a w garażu stoją najwyższej klasy samochody niemieckich marek. Jeden z nich należy do Władimira. Jego życie ogranicza się do wizyt w modnym moskiewskim klubie fitness, oglądania telewizji i spożywania posiłków przygotowanych przez Elenę. Władimir to beneficjent rosyjskiej pierestrojki. Jest człowiekiem dobrze sytuowanym, nie wiadomo jednak, czym się w życiu zajmował ani w jaki sposób zgromadził tak duży majątek. Można się domyślać, że reprezentuje on rosyjski

biznes i środowiska bliskie władzy. Jest człowiekiem sukcesu zajmującym najwyższe szczeble w hierarchii społecznej.

Władimir opłaca także luksusowe życie swojej córki, która nie ma rodziny, ani stałej pracy. Elena zaś od dwóch lat jest oficjalnie jego żoną. Mieszkają razem w apartamencie, w którym kobieta żyje w luksusie, zajmując się głównie domem, sprawunkami i opieką nad mężem. On znajduje w niej opiekunkę, która organizuje mu codzienność, podaje posiłki, sprząta, a czasami także spełnia „obowiązek małżeński”. Opieka nad chorym na serce Władimirem przychodzi Elenie łatwo, z zawodu jest bowiem pielęgniarką. Swoim nowym życiem wydaje się jednak nieco skrępowana, jest wycofana i milcząca, i jakby wciąż niepewna sytuacji, w jakiej się znalazła. Wiele dzieli małżonków: Elena pochodzi z zupełnie innej klasy społecznej niż jej mąż, niejako z innego świata; jej rodzina, syn i wnuki mieszkają na peryferiach miasta w starym blokowisku, dokąd przemiany rynkowe nie dotarły.

Sytuacja Eleny pozwala jej na udzielanie pomocy materialnej swoim bliskim. Jej syn nie jest beneficjentem transformacji ustrojowej i chętnie korzysta z finansowego wsparcia matki. Zazwyczaj robi mu ona zakupy, za które płaci kartami kredytowymi męża, oddaje mu także własną emeryturę. Do rodziny dojeżdża podmiejskim pociągiem, przesiadając się po drodze. Pociąg ów łączy dwie rzeczywistości, w których funkcjonuje Elena. Należy ona do kobiet, którym udało się wyrwać z nędzy posowieckiego blokowiska. „Te pociągi to jeden z najnędniejszych środków komunikacji w całej Rosji: jeżdżą nimi przepelnieni wściekłością biedacy z okalających Moskwę miasteczek – sprzedawcy, milicjanci i sprzątaczkę – którzy co dzień odbywają podróż do wielkiego miasta, by choć na chwilę znaleźć się jak najbliżej tych wszystkich platynowych zegarków i porsche, a wieczorem znów wrócić z podkulonym ogonem na mroczne peryferia”²⁴.

Elena nie jest już jedną z tych niezadowolonych osób mieszkających na obrzeżach Moskwy. Wyrwała się z biedy, ale także uciekła od życia bez przyszłości. Jej dom znajduje się teraz w centrum Moskwy. Wywodzi się ona jednak z innego środowiska niż Władimir i lubi inne niż on rzeczy, ma inne zainteresowania, inaczej spędza czas wolny. Poprawa materialnych warunków życia w przypadku Eleny nie oznacza wyjścia z roli osoby usługującej: zarówno w roli żony, jak i matki czy babci pełni taką właśnie funkcję²⁵. Małżonków łączy troska o dzieci. Córka Władimira, osoba wprawdzie młoda, lecz już znudzona bogatym życiem, nie akceptuje nowej żony ojca. Z kolei

²⁴ Pomerantsev, dz. cyt., s. 32n.

²⁵ Por. A. Piotrowska, *W szarej strefie*, „Tygodnik Powszechny” 2012, nr 15, s. 47; B. Waligórska-Olejnicka, *Zwiagincewskie minusy-chwyty: „Elena” (2011) i dramaturgia Antona Czechowa*, w: taż, *Literackie konstelacje (w:) twórczości Andrieja Zwiagincewa*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2022, s. 180.

syn Eleny postrzega Władimira wyłącznie w kategoriach materialnych, uznając, że powinien się on dzielić majątkiem z rodziną swojej żony. Sam jest najprawdopodobniej bezrobotny, ma na utrzymaniu żonę i syna. Niczym się nie zajmuje, raczej zabija czas, niż użytecznie go wykorzystuje. Ożywia się wyłącznie w chwili, gdy pojawia się Elena z siatkami darmowych zakupów i emeryturą.

Klasy społeczne, z których wywodzą się Elena i Władimir, zamieszkują inne przestrzenie miasta. Dzieli je zarówno kapitał kulturowy, sytuacja socjoekonomiczna czy zainteresowania, jak i stosunek do ludzi. Przedstawiciele tych różnych klas czynią wszystko, aby zachować między sobą dystans. Mogą się niekiedy dostrzegać – na przykład gdy Władimir, wyjeżdżając ze swojego podziemnego garażu, zatrzymuje się na pasach, przepuszczając ubranych w robocze stroje pracowników fizycznych – ale nie będą wchodzić we wzajemne relacje. Mężczyzna ogląda tych ludzi zza szyby auta, jak gdyby reprezentowali inny gatunek albo byli eksponatami w muzeum. Jedynie Elena styka się z oboma światami i między nimi pośredniczy, łącząc centrum z peryferiami. Jak słusznie zauważa Anita Piotrowska, „postać Eleny łączy dwie Rosje, które normalnie nie mają okazji się spotkać”. Wzajemny antagonizm klas jest aż nazbyt widoczny: podziały społeczne są głębokie, a klasowe niechęci wyraźne. Zmiany strukturalne związane z rosyjskimi reformami spowodowały jedynie pogłębienie tych różnic.

Władimir nie akceptuje stylu życia syna Eleny i jego rodziny. Nie ma zamiaru ani przekazywać środków na łapówki, ani opłacać prywatnych studiów jej wnuka, aby ten mógł uniknąć poboru do wojska. Syn Eleny natomiast pogardliwie traktuje męża matki, widząc jedynie jego bogactwo. Struktura zachowania, habitus tych postaci, zdradza ich przynależność klasową i nie zmienia się, gdy bohaterowie zmieniają miejsce zamieszkania. Wszedłszy do apartamentu Władimira po jego śmierci, jego wnuk powtarza prymitywne gesty ojca, takie jak spluwanie z balkonu. Siergiej i jego syn wnieśli do apartamentu Władimira swój klasowy sposób bycia, który w nowym miejscu staje się jeszcze wyraźniej widoczny.